

מלחמה ושלום

שני פסוקים טרגיים מבטאים את רוחות המלחמה הנושבות ומתקרבות ואת ההכרח להיזקק לה ולנצח בה: "פָּתוּ אֶתִּיכֶם לַחֲרָבוֹת וּמִזְמֹרֹתֵיכֶם לְרִמָּחִים", דברי הנביא יואל (ד, י), "וְאָרוּר מִנֵּעַ חֲרָבוֹ מִדָּם", דברי ה"תבוסתן" ירמיהו (מח, י). מבוא מיליטריסטי זה יאפשר לנו לדון בכובד ראש הראוי בסוגייה אחת בפרשת חוקת.

* * *

בפרשה מסופר שמשה שולח משלחת שלום "אֶל סִיחֹן מֶלֶךְ הָאֱמֹרִי לֵאמֹר: אֶעֱבְרָה בְּאַרְצְךָ" בשלום "לֹא נָטָה בְּשׁוֹדָה וּבְכָרֶם, לֹא נִשְׁתָּה מִי בָּאֵר, בְּדֶרֶךְ הַמֶּלֶךְ גֵּלְךָ, עַד אֲשֶׁר נַעֲבֹר גְּבֻלְךָ". אולם סיחון סרב, "וְלֹא נָתַן ... אֶת יִשְׂרָאֵל עֹבֵר בְּגִבְלוֹ" (במדבר כא, כא-כג):

בספר דברים מובא פרט נוסף בסוגייה זאת. הקב"ה מצווה את משה לצאת למלחמה נגד סיחון. שום דבר לא מסופר שם על קריאה לשלום! זאת כנראה יוזמה אישית של משה. ואכן, בעקבות כך דורש רבי לוי, אחד מחכמי האגדה הארץ-ישראליים הגדולים (דברים רבה ה, יב): "כל מה שגזר משה הסכים הקב"ה עמו... [הקב"ה] אמר לו שילחם עם סיחון שנא' (דברים ב כד) "רָאָה נְתַתִּי בְיָדְךָ אֶת סִיחֹן... הִחַל רֹשׁ וְהִתְגַּר בּוֹ מִלְחָמָה", והוא לא עשה כן אלא "וְאֶשְׁלַח מְלָאכִים... אֶל סִיחֹן מֶלֶךְ חֲשָׁבוֹן דְּבָרֵי שְׁלוֹם" (דברים ב, כו). א"ל הקב"ה כך אמרתי לך להלחם עמו ואתה פתחת בשלום. חייך שאני מקיים גזרתך! כל מלחמה שיהו הולכים לא יהו פותחים אלא בשלום שנאמר "כִּי תִקְרַב אֶל עִיר לְהִלָּחֵם עָלֶיהָ - וְקִרְאתָ אֵלֶיהָ לְשָׁלוֹם" (דברים כ, ו).

למדנו במדרש הזה, כי כמו במקרים אחרים, הקב"ה עונה ואומר "נצחוני בני", על קביעתם של בני האדם. לכאורה יש כאן סירוב פקודה. אולם זה בדיוק מה שהקב"ה מצפה מן האדם, שישלים ויישם את האידיאלים שהתורה מלמדת אותו. התורה מלמדת אותנו עיקרון גדול על השניות שצריכה ללוות כל מאמין. מצד אחד, השמיעה בקול ה', התודעה שהחיים ללא אמונה הם לחלוטין חדלי משמעות, בהמיים, לפעמים חייתיים. מצד שני מלמד אותנו משה את יסודות ההומניזם, נתינת ערך ואף קדושה לחיי האדם. המלחמה היא מלחמת מצווה ואף חובה, ולמרות זאת הוא מקדים לכך קריאה לשלום. הקב"ה ציפה לתגובתו של משה, והתורה הפכה את האינטואיציה ההומניסטית שלו למצווה לדורות.

* * *

הקריאה לשלום מלמדת אותנו רבות על מהותה של המלחמה. וכך כותב ר' יצחק עראמה בדרשה פילוסופית המוקדשת לפרשת חוקת (עקידת יצחק, שער פא). אשאיר את הטקסט בעברית הפילוסופית של ימי הביניים, למרות הקשיים שבדבר.:

"ולזה היה ראוי ומחוייב לכל מסדר נמוס ישר וכולל" – דהיינו לכל מחוקק – "להיירשיר המלך והעם בעניינים אלו... וכאשר לא יסבול האיפשרות מניעת המלחמה" – כלומר כשהמלחמה תהא בלתי נמנעת, על המחוקק להבהיר "כי כוונת הלוחם אינה בעבור הדבר אשר הוא לוחם". אסור למלחמה שתהא ערך כשלעצמה "כי איש כזה הוא אכזרי עושק ורוצח, אבל שהמלחמה הוא לו במקרה, והתכלית אליה שהוא להביא מצב השלום והביטחה הוא הכוונה בעצם. וכמו שאמר המשורר... אני שלום וכי אדבר המה למלחמה (תהלים ק"כ)".

בעל עקידת יצחק מתאר את מחיר המלחמה באמצעות פסוק טרגי מספר שמואל הקשורה במעשיהם של העמלקים: "כִּי מָרָה נָפֶשׁ כָּל הָעָם אִישׁ עַל בְּנָיו וְעַל בְּנֵיתָיו". אולם לא רק על האבדות הוא מיצר. הוא בז לתהילה הצבאית לשמה. לדעתו, הוא מתפלמס עם דעות שללא ספק היו נפוצות בזמנו, במאה ה"ו. מסעי האבירים בימי הביניים ומלחמותיהם היו ערך בפני עצמו, ולא אמצעי שאין לו ברירה. האבירים גלו מארצם כדי לחפש את המלחמה והמאבק. כעבור האבירים הבינימיים גם בעולם המודרני נתפסה המלחמה כערך במשנותיהם של הוגים רבים, מלנין ומאו צה דונג ועד למוסוליני. לידם המלחמה היא גברית, היא שומרת על החברה מדקדנציה ושקיעה. דבריו של בעל עקדת יצחק מלמדים אותנו את ההפך המוחלט מכך, את הניגוד לגישתו של קלאוזוויץ אשר לימד ש"המלחמה היא המשכה של המדיניות באמצעים אחרים".

את עמדת היהדות למלחמה ניתן לסכם, לפי בעל עקידת יצחק, באמצעות שני פסוקים משלימים: סור מִרָע וַעֲשֵׂה טוֹב בְּקֶשׁ שְׁלוֹם וְרַדְּפֵהוּ (תהלים לד טו), "וַעֲשֵׂה טוֹב שָׁכֵן אֶרֶץ וְרַעַה אֶמּוֹנָה" (תהלים לו ג). עשיית הטוב הזאת פירושה בקשת השלום והישיבה בארץ. "ועשה טוב - לגזירה שוה", כלומר עלינו לקשר את שני הפסוקים במעין פסוק סינתטי חדש, "כי לשכון ארץ... יחוייב לבקש שלום ולרדוף אותו". "רדיפת" השלום פירושה ש"צריך לרדוף ולבקש אותו בכל צד שאפשר קודם שיגיע צרכו... וכל שכן במערכות המלחמות אשר בין גוי לגוי וממלכה לממלכה, כי כרובם וגדולתם כן יוסיפו הרעות והנזקים", אף המלחמות הגדולות והמוצלחות מלאות הן רעות "ושלזה אין להמתין לאמר אני אערך מלחמתי, ואם הם ירצו להשלים אקבלם, אבל שיקדים להם דברי שלום כדי למנוע ולהרחיק העניינים הרעים והנזקים הנמשכים מהמלחמות כל מה שאפשר. וגם כי לא ישמעו מהם והמלחמה תהיה הכרחית, הנה כבר יודיעו בזה שהמלחמה אינה נרצית להם... ולזה בחרו להם לשלוח אלו המלאכים [אל סיחון] בדברי רצוי ותחנונים, על הדרך היותר נאות שאפשר להפוך לבם אליהם... והסכימה לדעתם הדעת העליונה בלי ספק".

משה רבינו קיווה שתהליך השלום יצליח. זה לא התרחש. אולם רדיפת השלום לא הפכה אותו לפושע בפני הקב"ה. כשם שקיבל שכר מן השמיים על המלחמה, כך קיבל שכר על הניסיון הבלתי מוצלח למנוע אותה. זאת היא המשמעות העמוקה של מושג "רדיפת השלום", לא פציפיזם, לא רמאות עצמית, לא השלמה עם התוקפן, אלא ניסיון כן למנוע שפיכות דמים אפילו אצל האויב. כך גם עשה יהושע, וגם שם נאמר "לֹא הִיָּתָה עִיר אֲשֶׁר הִשְׁלִימָה אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל". המלחמה היא לא ערך, אולם לפעמים היא בלתי נמנעת. או אז נשמעים דבריו של הנביא ירמיהו "וְאָרוּר מִנֶּעַ חֶרֶב מִדָּם",

* * *

מחיית זכר עמלק

אכן, מלחמה לנו בעמלק מדור דור, ומצווה למחוק את זכרו. דברים קלאסיים אלה קיבלו פירוש שונה על ידי ר' שמשון רפאל הירש, שחי בגרמניה (!) במאה הי"ט. בשמות (יז, יד) הוא מלמד אותנו: "כִּי מָחָה אֶמְחֶה אֶת זֵכֶר עַמְלֵק" - "זכרו ותהילתו של עמלק הוא הגורם רעה לעתידה המוסרי של האנושות... כל זמן שספרי הזיכרונות של האנושות יקשרו כתרי תהילה לראשם של גיבורי החרב; כל עוד שחונקיו ורוצחיו של אושר האדם לא ירדו לטמיון הנשייה – יביטו דורות הבנים בהערצה אל אותם גדולי בעלי הזרוע, וזכרם יעורר את הרצון להידמות להם במעשי אלימות ותהילה". ובפירושו לדברים (כה יט) וכנגד זה: "לֹא תִשְׁכַּח" - "אל תשכח דבר זה אם יבוא יום ותרצה להדמות לעמלק... לנצל את עליונותך כדי להזיק לבריות... אל תקנא בזרי הדפנה שעולם סכל קולע לאותם... שהחריבו את אושר [האנושות]... זכור את האדמה רווית הדמעות המצמיחה את הדפנה לאותם הַזֵּרִים". והוא חוזר ומכה בנו: "אל תשכח דבר כאשר יבוא יום ואתה עצמך תסבול מהגסות ומהאלימות של עמלק... שמור על האנושיות ועל ערכי הצדק שלמדת מפי א-לוהיך. העתיד הוא להם [לערכי הצדק] וסוף האנושיות והצדק לנצח את הגסות ואת האלימות, ואתה בעצמך נשלחת לבשר ולקרב על ידי עצם גורלך ודוגמתך – את הניצחון הזה ואת העתיד הזה".

התחלתי את הרהורי במבוא מיליטריסטי. מן הראוי לסיים אותם עם אחת התפילות שחיבר תלמידו של רבי נחמן מברסלב, על פי התורות של רבו (ח"ב, תפילה נג):

"יהי רצון מלפניך ה' א-להינו וא-להי אבותינו, שתבטל מלחמות ושפיכות דמים מן העולם, ותמשיך שלום גדול ונפלא בעולם, ולא ישאו עוד "גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה", רק יכירו וידעו כל יושבי תבל האמת לאמתו, אשר לא באנו לזה העולם בשביל ריב ומחלקת חס ושלוש, ולא בשביל שנאה וקנאה וקנטור ושפיכות דמים חס ושלוש, רק באנו לעולם כדי להכיר ולדעת אותך תתברך לנצח".